

פסח

12 נושאים ללימוד ולדיון סביב שולחן החג

שתיים עשרה שאלות מתוך שיעורו של הרב רפאל בניזרי "פסח: לחפש את החמץ שבתוכנו": מה מחפשים באמת לאור הנר, מדוע השאור אינו גוף זר, מה אומרת מכת בכורות על רוח הקניין, ומדוע אין מברכים על ההגדה. עד למשפט זה של הרב: איננו בני חורין, אנו בתהליך של השתחררות.

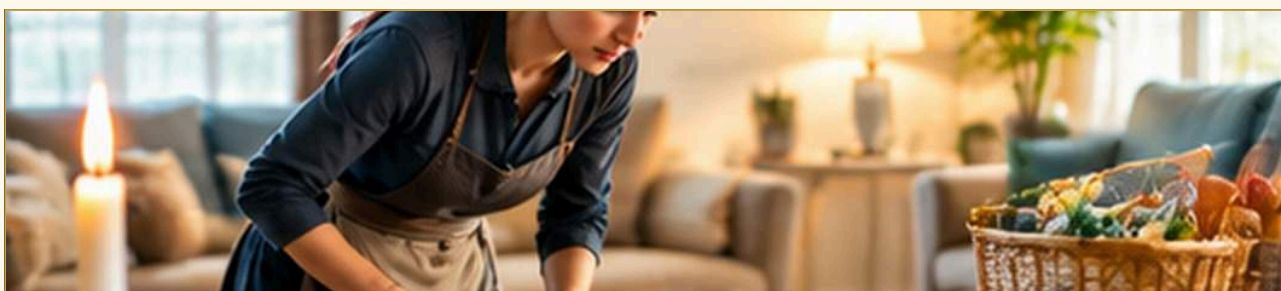

הרב רפאל בניזרי

תוכן הנושאים

נושאים להגות ושאלות לשיחה סביב שולחן פסח

01	מחביאים את החמץ כדי למצוא אותו
02	השאור אינו מתווסף לעיסה – הוא בתוכה
03	שלושת פניו של הלחם
04	למכור את החירות בעבור פת לחם
05	פסח, הדילוג אל מחוץ להיגיון
06	ילד אינו נקנה
07	שאל אביך, ואל תיעצר שם
08	אין יוצאים ממצרים, עוקרים אותה מתוכנו
09	משם אדנות אל שם הוי"ה
10	ארבע דרכי דיבור, והשיר
11	המצווה שאין מברכים עליה
12	חמישים פעמים יציאת מצרים

הצגה

בערב פסח הבית כבר נקי. ולכן, כדי שהברכה לא תהיה לבטלה, מישוהו מניח עשר חתיכות קטנות של חמץ בחדרים, ויוצאים לחפש אותן לאור הנר, ברצינות.

השאלה

לחפש את מה שהחבאנו בעצמנו זה עתה: האם זה משחק, או שמא הברכה נאמרת על דבר אחר מלבד עשר החתיכות האלה?

התשובה

שני האיסורים: "בל יראה", שלא יראה, ו"בל ימצא", שלא ימצא ברשותך.

החמץ שאנו מבערים מן הבית הוא בעיקר החמץ השוכן בתוכנו. הוא אינו רק בבית: יש לבער אותו מתוכנו. לאור נשמתנו אנו מחפשים את פירורי החמץ הזה בתוך עצמנו — ולכן הברכה לעולם אינה מיותרת, לעולם אינה לבטלה. מדובר בביעורו ממחשבתנו, מלשוננו, ממעשינו היומיומיים.

כי תמיד יש במעשינו מעט אנו, שביעות רצון הגובלת ביהירות. גם כשאנו רוצים לקיים את המצוות ביושר, בלי לצפות לדבר בתמורה מלבד עליית מצפוננו המוסרית, ההתחדשות מתחייבת.

המוות שוכן בקיפאון, בהזדקנות. עם האביב, עם שיבת הטבע לחיים, נדרשת שיבה של הרוח אל מצב של רעננות. בזה מתמצה ביעור החמץ.

מסקנת הרב

לאור נשמתנו אנו מחפשים את פירורי החמץ הזה בתוך עצמנו.

לקח לשולחן

מחפשים לאור הנר את מה שכבר יודעים היכן למצוא. באיזו פינה של דרך דיבורנו או מעשינו מסתתרת עדיין מעט התנשאות? יאמר כל אחד אחת, אצלו — לפני שהוא מחפש אצל אחרים.

השאור אינו מתווסף לעיסה – הוא בתוכה

הצגה

אנו מדמים את החמץ לגוף זר: מוסיפים שמרים, והעיסה תופחת. אבל השאירו את העיסה לבדה, בלי להוסיף לה דבר, והיא תחמיץ מעצמה. השאור אינו בא מבחוץ: הוא חלק מן העיסה.

השאלה

אם השאור הוא חלק מן העיסה, האם כאמת יש לכער אותו — או רק להשיבו למידתו?

התשובה

קנאה, תאוה, כבוד: רוח התחרות, התשוקה, ההתבלטות העצמית.

החמץ אינו יסוד זר, כמו כשמכניסים שמרים לעיסה. עיסה שהושארה בלי שאור תחמיץ מעצמה לאחר זמן מה. השאור הנותן לה את טעמה, אם עבר זמנו, יקלקל אותה. הכול הוא אפוא שאלה של מיון בזמן.

כך גם באדם: מה שהוא יסוד של תשוקה אין לבטלו: זה המניע של כל פעולה. אבל שלושה דברים, אומרים חכמינו, גורמים ליצר לחדול מלהיות יוצר ולקלקל את העיסה: הקנאה, רוח התחרות; התאוה, התשוקה; הכבוד, ההתבלטות העצמית.

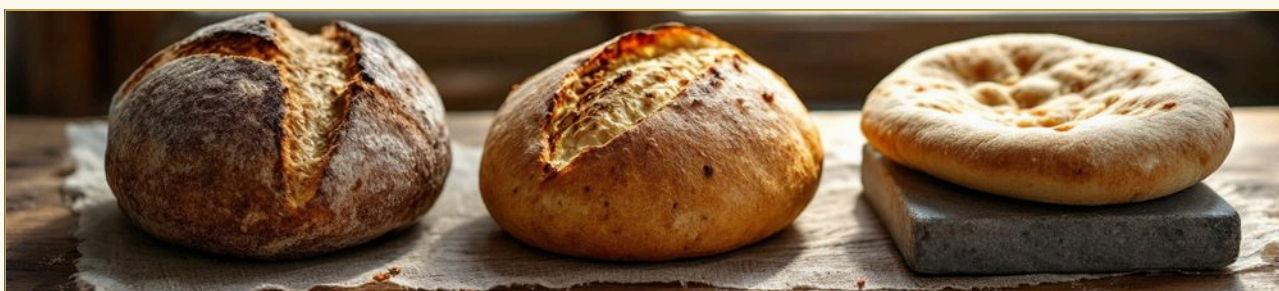
איננו יכולים לומר שאנו נפרדים מהם: הם משתתפים במחשבתנו ובמעשינו, ויכולים להיות חיוביים. אבל שבעה ימים בשנה יש לנטרל אותם, כדי לחזור אליהם אחר כך עם דרכי שימוש חדשות.

מסקנת הרב

שבעה ימים בשנה יש לנטרל אותם, כדי לחזור אליהם אחר כך עם דרכי שימוש חדשות.

לקח לשולחן

תחרות, תשוקה, צורך בהכרה: אף אחד מהם אינו רע כשלעצמו. איזה מהם "עבר זמנו" אצלנו השנה? ולאילו מטרה טובה יוכל לשמש כשימוש למידתו הנכונה, אחרי החג?

הצגה

מדוע איסור הפסח חל על הלחם? הרב מזכיר שבתורה, "לחם" אינו מציין רק מזון. והתורה עצמה מכירה שלוש מילים לומר שאור.

השאלה

מהם שלושת הקשרים שהחמץ יכול לקלקל?

התשובה

חמץ, מחמצת, שאור: שלוש מילים לשאור.

הלחם הוא היסוד המזין את האדם. אבל אנו מוצאים "לחם" גם במובן האישה: על יוסף נאמר שאדוניו "לא ידע אתו מאומה כי אם הלחם אשר הוא אוכל" — והלחם הזה היה אשת פוטיפר. ויש לבסוף לחם שלישי: הקרבן, "לחם אשה לה"; כשהוא סוטה ממסלולו, הוא נעשה עבודה זרה.

ביעור החמץ חל אפוא בשלושה שלבים: היחס לעצמי, היחס לזולת דרך הנשי, והיחס למוחלט דרך הקרבן.

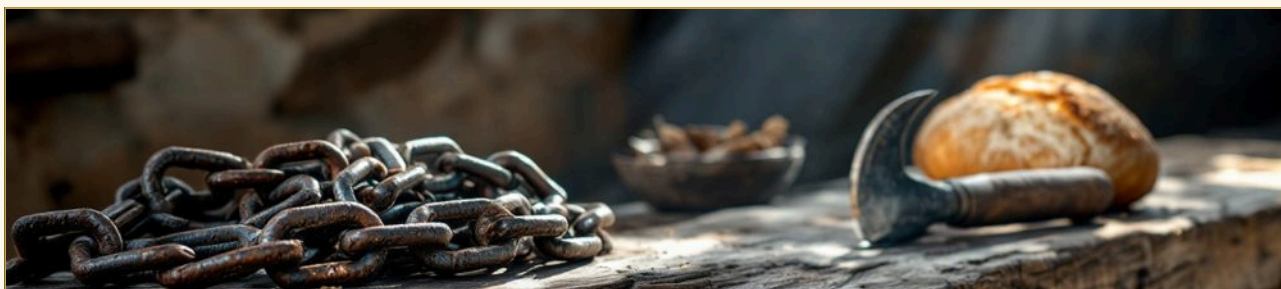
גם שלוש מילות השאור אומרות זאת. החמץ הוא השאור החומרי; המחמצת, בלשון נקבה, מפנה אל היחס לאחר; ה"שאור" חולק את שורשו עם "שאריט", השאריט, מה שנחשב מיותר. כל אחד חיוני במקומו, ונעשה הרסני כשהוא גולש ממידתו.

מסקנת הרב

כשהוא סוטה, הוא נעשה עבודה זרה.

לקח לשולחן

עם עצמנו, עם אהובינו, עם ה': באיזה משלושת הקשרים הללו "תפח" משהו יותר מדי השנה? יבחר כל אחד את שלו, בלי להעיר על של האחרים.

הצגה

משלי אומר זאת בלי כחל ושרק: על פת לחם יכול אדם למכור את עצמו. הלחם הוא המזון שבעבורו הוא מסכים למכור את חירותו שלו. הרב מרחיב את העבדות הזאת הרבה מעבר לעבודה.

השאלה

אילו עבדויות, בחיים רגילים, דומות למצרים — ומה פירוש "להשיב לחמץ את מינונו"?

התשובה

"ועל פת לחם יפשע גבר" (משלי כח, כא).

משום שקללה מלווה את הלחם — "בזעת אפיך תאכל לחם" —, על האדם לבחון את הדרך שבה הוא מתפרנס ואת גישתו לחיים, כדי שלא יחצה את גבולות העבדות: שלא יעשה עבד, משועבד ללא תנאי.

זה אינו נוגע רק למקצוע. אנו מותנים בחיי הנישואין, בחינוך הילדים: גם שם עלול מצב של עבדות להשתלט עלינו. הכול נשחק, הכול מחליד. צריך להישאר במצב של כוונות.

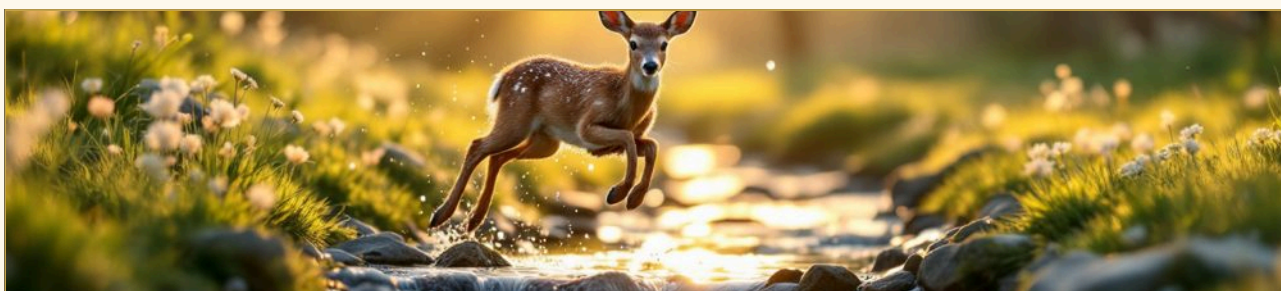
אין מדובר אפוא בביעור מוחלט של החמץ, אלא בהשבת מינונו, מידתו בכל דבר: ברמת הנפש, הצרכים הבסיסיים של החיים; ברמת הרוח; ברמת עבודת ה'. כשעשינו זאת, אז אנו יכולים לחגוג את הפסח.

מסקנת הרב

הכול נשחק, הכול מחליד. צריך להישאר במצב של כוונות.

לקח לשולחן

עבודה, זוגיות, ילדים: כל מה שאנו אוהבים יכול להפוך לשגרה המשעבדת אותנו. היכן החלקנו, השנה, מן המחויבות אל העבדות? מה צריך לשנות, באופן מעשי, כדי למצוא שוב את המינון הנכון?

הצגה

פסח פירושו דלג. הרב יוצא מהבחנה של חוקר טבע: שום היגיון אינו מוביל מן הדומם אל החי. והוא מפיק מכך דרך חיים.

השאלה

האם אפשר באמת לעבור מעבד לבן חורין "כהרף עין"?

התשובה

הרב: "הדילוג אינו מציית לשום היגיון."

אין היגיון של מעבר מן הדומם אל החי, מן האדמה אל הצומח, מן הצומח אל החי, מן החי אל המדבר. תמיד יש מוטציה, דבר שמעבר לדבר. לזה קוראים פסח: לא שכלתנות צרופה, אלא מוטציה מוחלטת.

אנו רוצים תמיד שהדברים יהיו הגיוניים. ובכל זאת, להתפעל מול ציור, להאזין למוזיקה יפה, לחוות רגש, שמחה: אלה אינם מצייתים להיגיון. זו נשיאה של ההווה מעולם אחד לאחר, וזה מה שעושה את היופי ואת השמחה.

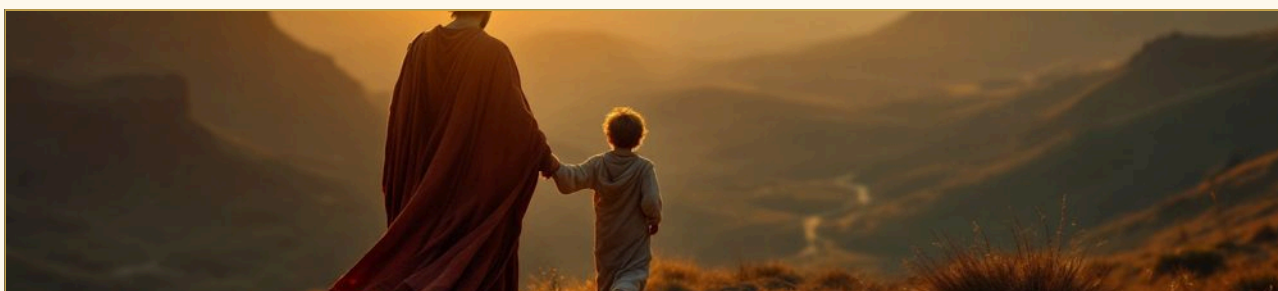
המילה מופיעה רק ביציאת מצרים, שבה מדובר במעבר מידי מהווה מותנית להווה חופשית. האמונה בשינוי המיידית הזה, שיכול להתרחש בכל רגע, משנה את דרך ראייתנו את הדברים ואת חוויית המאורעות.

מסקנת הרב

זה מתרחש כאן ועכשיו, כהרף עין.

לקח לשולחן

לעיתים קרובות אנו מחכים שהשינוי יבוא צעד אחר צעד, "כשהתנאים יבשילו". איזה שינוי אנו דוחים כך זמן רב? ואילו היה זה, כמו בפסח, עניין של רגע: מה היה צריך לעשות כבר מחר בבוקר?

הצגה

שמו של פסח בא מן הפסיחה מעל מות בכורי ישראל, שהיו צריכים לחלוק את גורלם של בכורי מצרים. מדוע דווקא הבכורים?

השאלה

למה כיוונה מכת בכורות, ואיזה פסח מתחולל בין הורה לילד?

התשובה

חזה קוראת לבנה הבכור קין: "קניתי איש את ה'" (בראשית ד, א).

לא היינו שונים מן המצרים: כל הבכורים היו צריכים למות. משום שהיו הפירות הראשונים, אלה שנתנו להורים סיפוק מסוים של הוויה, שהפכו את מעמדם מבעל לאב — וטבעם השתרש מושג של קניין.

חזה קראה לבנה הראשון קין, מלשון "קנה", לרכוש. אבל ילד אינו נקנה. הוא דבר שמעבר לי: לא העתק שלי, ולא בהכרח אב־הטיפוס של חיי. אני מחנך אותו כדי שיהיה מה שמעבר לחיי שלי.

לשים קץ למושג הקניין הזה בכל דבר — זה מה שמוציא את האדם מן האגו שלו, מעבדותו לקליטאות של חיים, כדי שיראה את שמעבר ויעשה את הדילוג.

מסקנת הרב

תמיד יש פסח המתחולל במעבר מן האב אל הילד.

לקח לשולחן

הורים, למה אנו מצפים בסתר מילדינו: שידמו לנו, או שיעלו עלינו? ילדים, במה הייתם רוצים להיות "מה שמעבר" להוריכם ולא העתק שלהם? ישיב כל אחד במקומו.

הצגה

מה שמבדיל את פסח מכל שאר החגים, אומר הרב, הוא השולחן המשפחתי שהילדים שותפים לו. אבל מה עושים כשאין ילד ליד השולחן?

השאלה

עם מי יש לנהל דיאלוג בליל פסח, ובאיזה זמן צריך הדיאלוג הזה להתקיים?

התשובה

"שאל אביך ויגדר, זקניך ויאמרו לך" (דברים לב, ז).

החג נשען על דיאלוג בין האב לבן. כשאין ילד — בין האיש לאשתו, או לחבר המלווה אותו; ובהעדר כל אדם — בין האדם לעצמו. ברמת העתיד, אלה הילדים; ברמת ההווה, האישה או החבר; ובהעדרם — אני לבדי.

שאל את אבותיך, את זקניך: שאל את עצמך על עברך, על שורשיך, נסה למצוא אותם. אבל אל תישאר בעבר, משום שזה המוות. ואל תבנה גם ארמונות באוויר בעולמך הרוחני: זו צורה אחרת של מוות.

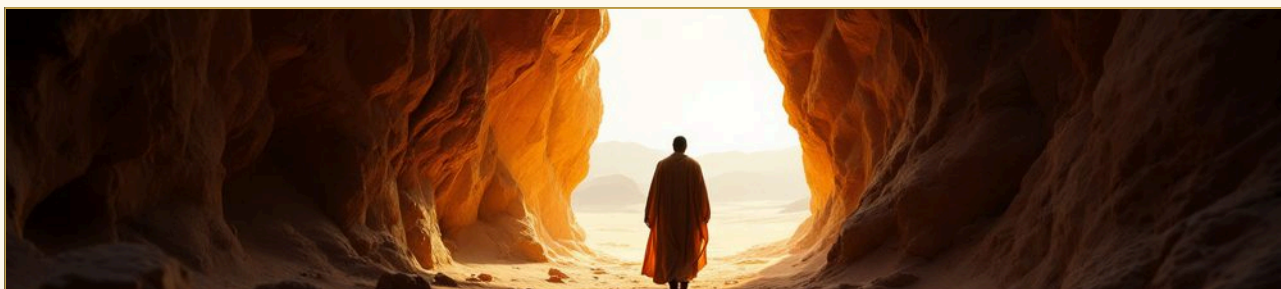
נסה לחיות בהווה מתמיד, בין העבר לעתיד, שיאפשר לך להשתחרר מכל כבלי ההתניה.

מסקנת הרב

אל תישאר בעבר, משום שזה המוות.

לקח לשולחן

איזו שאלה היינו רוצים לשאול סבא או סבתא, חיים או שאינם עוד? ישאלו הצעירים הערב שאלה אחת את המבוגרים — וישאלו המבוגרים, בתמורה, שאלה אחת על העתיד.

הצגה

"מצרים" בא מן "מצר", הגבול. והמילה היא בלשון זוגי, כאילו היו שני גבולות. הרב קורא להם בשם: זה שממנו באנו, וזה של מה שאנו יכולים.

השאלה

אם עברנו ואמצעינו מגבילים אותנו, מה נשאר מן החירות?

התשובה

מצרים, מלשון "מצר": שני גבולות.

עברנו מגביל אותנו: לא בחרנו בו, באנו לעולם עם נתונים מדויקים, והירושה כבדה לעיתים — יש להיאבק, להתעלות עליה, או לקבל אותה. ואנו מוגבלים בתוכניותינו: ככל שנרצה, נדרשים אמצעים חומריים, שכליים, רוחניים.

מה שחשוב אינו העבודה שנעשתה, אלא הדרך שבה הלכנו בתוך הגבולות שנקבעו לנו. אם הפעלנו את כל אמצעינו, ובתבונה, אנו ראויים; אם בזבזנו את הכוחות שהושקעו בנו, איננו ראויים.

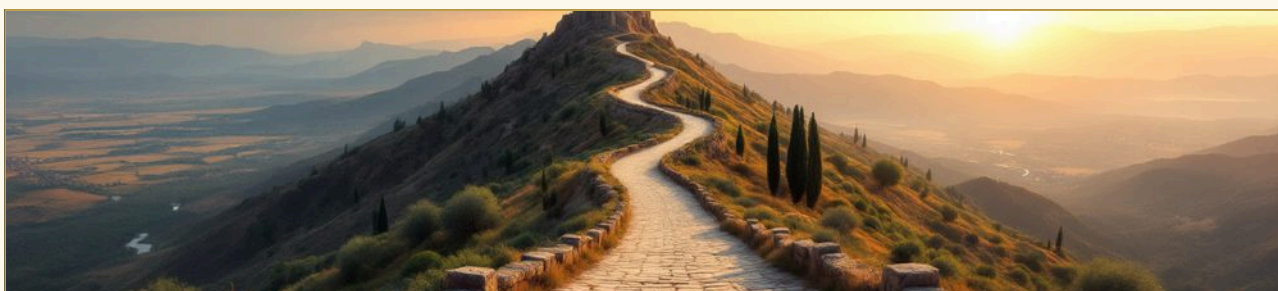
החירות כשלעצמה היא מושג מופשט. איננו בני חורין: אנו בתהליך של השתחררות. אין יוצאים ממצרים: עוקרים את מצרים, עוקרים את הגבולות מן האישיות שלנו.

מסקנת הרב

איננו בני חורין: אנו בתהליך של השתחררות.

לקח לשולחן

כל אחד קיבל ירושה שלא בחר בה ואמצעים שאינם אין־סופיים. במקום להשוות את תוצאותינו, נדבר על דרכנו: מה עשינו של טוב השנה בדיוק עם מה שהיה בידינו?

הצגה

חכמינו קושרים את יציאת מצרים לארבע גאולות אחרות: מבבל, מפרס, מיוון, מרומא. הרב קורא בכך מעבר, עד לדרך שבה אנו מבטאים את שם ה'.

השאלה

מדוע, כל עוד לא עברנו את ארבע התרבויות הללו, אנו אומרים "אדון" במקום השם?

התשובה

שם הוי"ה נכתב בארבע אותיות ונקרא בשם אדנות, "האדון".

כשאנו מבטאים את שם ה', הכתוב הוא ארבע אותיות השם, משורש הפועל "להיות". אבל מה שאנו אומרים הוא שם אדנות, האדון. כלומר, תפיסתנו הרוחנית עצמה נשארת מצב של שעבוד: אנו רואים את עצמנו כעבדים של אדון.

יש ארבעה שלבי גאולה לפני שמגיעים לדרגה שבה הדברים נעשים שקופים. ארבעת השלבים הללו מקבילים לארבע אותיות שם הוי"ה כמו לארבע אותיות שם אדנות. כל עוד לא התעלינו מעל מה שמביאות ארבע התרבויות הללו, אנו נשארים בתלות: יש לנו תסביכים כלפיהן.

אבל, מדייק הרב, כדי להתעלות עליהן, צריך קודם להיות מסוגלים לשלב אותן לגמרי.

מסקנת הרב

כדי להתעלות עליהן, צריך גם להיות מסוגלים לשלב אותן לגמרי.

לקח לשולחן

כלפי איזו תרבות — מדעית, אמנותית, כלכלית — אנו חשים תסביך? האם אנו מכירים אותה די כדי להתעלות עליה? והאם יחסנו לה' דומה יותר לזה של עבד הירא, או של בן המחפש?

הצגה

הרב מבחין בארבעה אופני דיבור, הנותנים לערב את צורתו. שלושת הראשונים הם דיאלוגים; הרביעי כבר אינו כזה.

השאלה

מדוע ליל הדיבור מסתיים בשירה?

התשובה

"ויהי האדם לנפש חיה" — "לרוח ממללא", מתרגם אונקלוס (בראשית ב, ז).

יש האמירה: אני מדבר אל עצמי. יש הדיבור הפונה אל האחר. יש הדיאלוג שבו זכיתי בעניינו של בן שיחי, או הוא בשלי: יצרנו אגודה של רעיונות, של מחשבה — הגדה, אגודה. זה מה שאנו רוצים להגשים בליל פסח.

והרביעי הוא השיר. בכל דרגות הדיאלוג עלולים להיות כמה צלילים צורמים: כשאני מדבר אל עצמי, כשאני מדבר אל האחר, כשעצלנו פינות כדי להגיע לבסוף להבנה. השיר, לעומת זאת, אינו סובל אף צליל צורם.

שכן החלק האלוקי שבאדם הוא הרוח הנושאת את הדיבור. לצאת ממצרים פירושו לשחרר את הלשון מתחבולותיה ולהשיב לה את רוחה המקורית — ולשם כך נדרשת הגדה, חינוך.

מסקנת הרב

השיר אינו סובל אף צליל צורם.

לקח לשולחן

אנו שרים יחד מילים שלא תמיד היינו יודעים לומר זה לזה. איזה שיר משפחתי מאחד אותנו באמת? ואיזו שיחה, שנשארה מלאה צלילים צורמים, היינו רוצים יום אחד "לשיר" יחד?

הצגה

מברכים לפני קריאת המגילה, לפני תקיעת השופר, לפני הדלקת החנוכייה. גם סיפור יציאת מצרים הוא מצווה. ובכל זאת, לא נתקנה שום ברכה על ההגדה.

השאלה

מדוע המצווה היחידה של הערב הנותנת לספר את שמו היא זו שאין מברכים עליה?

התשובה

הרב: "אם מברכים, הרי זה על השלמת המצווה."

תשובה ראשונה: אם אנו באמצע תהליך השתחררות ולמצווה אין סוף, כיצד לברך על מה שעדיין אינו מושלם? כשמברכים, הרי זה על השלמת המצווה — וכאן, היא אינה בהשלמתה.

תשובה שנייה: ההגדה אינה אלא כלי שאנו משתמשים בו כדי להגיע למטרתנו, אותה תנועת דיאלוג המובילה אל השחרור. ואין אנו מברכים לעולם על הכלים המאפשרים את קיום המצווה.

תשובה שלישית: ההגדה עצמה היא צורה של ברכה, מחווה לתנועת השחרור של ה' בארבעה שלבים — והוצאתי, והצלתי, וגאלתי, ולקחתי אתכם לי לעם. מה שאנו חוגגים הערב הוא הוהות הזאת של עם שנמצאה מחדש.

מסקנת הרב

אם מברכים, הרי זה על השלמת המצווה. כאן, היא אינה בהשלמתה.

לקח לשולחן

יש דברים שאין "מברכים" עליהם משום שלעולם אינם נגמרים: החינוך, הווגיות, החברות. איזו מן היצירות הבלתי גמורות הללו יקרה לנו ביותר? ואיזה שלב נוכל לקדם בה לפני צאת החג?

הצגה

היכן נמצא הדגם של ההגדה? הרב משיב: בהצהרה שהיה מצהיר מי שהביא את ביכוריו למקדש. והוא סופר כמה פעמים מזכירה התורה את יציאת מצרים.

השאלה

מדוע האיכר המביא את ביכוריו צריך לספר את יציאת מצרים — ומה משמעות המספר חמישים?

התשובה

"ארמי אבד אבי" — מקרא ביכורים (דברים כו, ה).

עיקר ההגדה נמצא במקרא ביכורים, ההודיה שהיה אומר המביא כשהציג לפני הכהן את הפירות הראשונים של גינתו. הוא סיכם בה מה הייתה בשבילו יציאת מצרים — בלשון הווה.

הרב קורא את הסיכום הזה, עם התרגום הארמי, כשבח: אני משבח את ה' על ששחרר אותי מהתניית מצרים. ומאחר שמצרים היא אב־הטיפוס של כל הגלויות, בכל מצב שהוא האדם מוצא את עצמו בזיכרון המתמיד הזה של יציאת מצרים.

לדברי הרב, התורה מזכירה אותה חמישים פעמים: מספר היובל, המשחרר את העבדים — אפילו את מי שהסכים להימכר — ומשיב את השדות לבעליהם הקודמים. לשבח את ה' פירושו גם לשבח אותו על שקבע חוקים המחייבים את השחרור הזה.

מסקנת הרב

יציאת מצרים היא הנחת היסוד של תולדות עם ישראל. עם ישראל נולד ביציאת מצרים.

לקח לשולחן

האיכר סיפר את תולדות עמו כשהביא את פירותיו שלו. מהם "הביכורים" של השנה שלנו — הצלחה, לידה, תוכנית? ואיזה חלק מתולדות משפחתנו היה צריך לספר כשמציגים אותם?